

ISMERETLEN SZEMÉLY ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSE A KOLOZSVÁRI
MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM 1944 ŐSZI HELYZETÉRŐL

Kolozsvár, 1944. december 26.

Az Egyetemi Tanács szeptember 15-i ülésén határozta el, hogy tekintettel a kolozsvári magyarság minden társadalmi osztályhoz és vallásfelekezethez tartozó képviselőinek kérésére is, helyén marad és osztozik az erdélyi magyarság sorsában. Erről a határozatról a rektor a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztert⁵⁸² táviratilag kívánta értesíteni, de a táviratot a távirtda hivatal nem vette fel. Így az éppen Kolozsvárra induló gróf Teleki Bélát kérte fel idevonatkozó felterjesztésének a miniszterhez juttatására.

Teleki Béla gróf Budapestről visszatérve közölte a rektorral,⁵⁸³ hogy a miniszter nagy elismeréssel vette tudomásul a Tanács itt maradásra vonatkozó határozatot és megígérte, hogy az itt maradáshoz minden nyújtható segítséget megad. Tényleg történt is Teleki Béla gróf útján gondoskodás arról, hogy az egyetemnek 1,000.000 P rendelkezésre álljon.

Szeptember 25-én megjelent Kolozsváron Tury Sándor Kornél, a jog- és államtudományi kar már előbb eltávozott dékánja s mint miniszteri biztos az összehívott tanároknak átadta a miniszter bizonyos üzeneteit. Tury nyilatkozatai alkalmasok voltak az itt maradt professzorokban aggályokat támasztani aziránt, hogy a miniszter helyesli-e az itt maradásra vonatkozó határozatot. Ezért a rektor magával Turyval felterjesztést küldött a miniszterhez s kérte őt, hogy a szeptember 15-i határozatra vonatkozó állásfoglalását a tanáccsal mielőbb írásban közölje.

Erről érkezett meg a miniszter szeptember 28-án 60.923/1944. IV. szám alatt kelt rendelete, mely az itt maradásra vonatkozó határozatot kifejezetten jóváhagyja s kijelenti, hogy „a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem egyedül illetékes hatóságaként az egyetem székhelyén maradt tanácsot fogja tekinteni”. Ez a rendelet a jogalap, melyen az egyetem az október 11-én bekövetkezett szovjet megszállás után is folytatja működését.

Az egyetem rektora a Magyar Nemzeti Bank útján 2,000.000 P-t kapott a kiadások fedezésére. Ebből mindenekelőtt visszafizette a Teleki Béla gróf útján előbb kapott 1,000.000 P-t, majd folyósított minden alkalmazott részére 3 havi illetményt 1944. december 31-ig bezárólag. Ezenkívül kifizetést nyertek a kolozsvári szállítók esedékessé vált számlái a fennmaradó összeg, 750.000 P pedig 3 kolozsvári pénzintézetben nyert elhelyezést. A megszállás után ezeknek az összegeknek a visszafizetését csak igen kis mértékben sikerült biztosítani.⁵⁸⁴

A szovjet csapatok bevonulásakor az egyetemi intézmények semmi lényeges kárt nem szenvedtek.

582 Rakovszky Iván

583 Miskolczi Dezső

584 Utalás arra, hogy a bevonuló csapatok nyomában érkező ún. „spec.-különítmények” (akárcsak például Budapesten) Kolozsváron is kifosztották a pénzintézetek trezorjait.

Október 14-én a nagyszzebeni román egyetem rektora⁵⁸⁵ és tanácsa megjelent Kolozsváron s a rektort egy román csendőrtiszt útján a kora reggeli órákban felhívta, hogy jelenjék meg az egyetemen. Itt megjelenve a nagyszzebeni egyetem rektora hosszabb román nyelvű beszédet intézett hozzá s felszólította a központi épület kulcsainak átadására. Ugyanakkor egy román nyelvű jegyzőkönyv is vétetett fel, melyről utólag kiderült, hogy annak szövege nem fedi teljesen a nagyszzebeni rektor előszóval tett kijelentéseit, miért is a magyar egyetem rektora másnap a jegyzőkönyvet érvénytelennek jelentette ki s ezt a nyilatkozatát a nagyszzebeni tanács egyik akkor még Kolozsvárt tartózkodó tagjának átadta.

Ugyanezen nap közölte Demeter János h. polgármester a Tanács egyik tagjával, hogy a szovjet katonai parancsnok⁵⁸⁶ a magyar egyetem további működését megengedi. Ezt a parancsnok egy október 18-i értekezleten, melyen a magyar egyházak fejei és a kolozsvári magyarság több más vezető tagja is részt vett, megismételte s az a megjelentek által közösen aláírt nyilatkozatba is befolglaltatott.

A nagyszzebeni tanács a többi román hatósággal együtt október 15-én a szovjet katonai parancsnokság utasítására elhagyta a várost.

Az egyetem a szovjet katonai parancsnok hozzájárulása alapján folytatta működését. A munka felvétele főleg a tanárhiány miatt rendkívüli nehézségekbe ütközött. A tanárok nagy része nem tartózkodott Kolozsváron. A jog- és államtudományi kar professzorai közül csak Buza László maradt helyén. Hasonló volt a helyzet a matematikai és természettudományi karon, ahol egyedül Balogh Ernő maradt Kolozsváron. A közgazdasági kar professzorai közül itt maradt Rajty Tivadar dékánon kívül Lazar Liviusz is, de ő már a tanárok október 2-i értekezletén bejelentette, hogy az egyetem további munkájába aktív részt nem vállalhat és szabadságot kért. Az orvostudományi kar professzorai közül hárman maradtak (Miskolczi Dezső, Haynal Imre és Gyergyay Árpád), a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi kar tagjai közül Kristóf György prodékán, Zolnai Béla, Várkonyi Hildebrand, Roska Márton, Sulica Szilárd, Bíró Vencel, György Lajos és Szabó T. Attila.

A tanárok csekély száma miatt a Tanács nehezen határozta el magát az előadások megkezdésére – az adminisztratív munka és a vizsgák zavartalanul folytak tovább –, mert félős volt: az egyetem működése ellen a professzorok csekély száma miatt bizonyos oldalról kifogást fognak emelni, s vagy keresztül viszik az egyetem bezárását vagy kísérlet tételük az egyetemi kar kiegészítésére azzal a céllal, hogy az egyetem kormányzása kivétessék a jelenlegi Tanács kezéből.

Az a remény, hogy az eltávozott professzorok egy része rövidesen visszatérhet, – sajnos hiúnak bizonyult, s így november 11-i ülésén a Tanács megtette az intézkedéseket az előadások megkezdésére. Elvként mondta ki, hogy előadásokat csak azok tarthatnak, akiknek *venia legendi-jük*⁵⁸⁷ van; az erre alkalmas, de magántanári képesítéssel nem rendelkező jelenlegi és volt adjunktusok és tanárse-

585 dr. Iuliu Hațieganu

586 Makedon gárdaőrnagy

587 *Venia legendi* = engedély egy egyetemen való tanításra vagy előadás tartására.

gedek pld. gyakorlatokat fognak tartani. A jog- és államtudományi karon Kolozsváron maradt egyetlen professzor mind a négy évfolyam hallgatói számára egy-egy előadást hirdet a régi tanrend alapján, – melyhez a Tanács ragaszkodott s melyen változtatásokat eszközölni nem akar. A jog- és államtudományi kar dékánhelyetese⁵⁸⁸ közölte a hallgatókkal, hogy a vizsgákra és szigorlatokra a professzorok rendelkezésre álló könyveiből és jegyzeteiből készülhetnek, az előadások célja az összefüggések kifejtése s a könyvből való készülés megkönnyítése ott, ahol nehézségek mutatkoznak.

Az előadások december 1-ével megkezdődtek. A hallgatók száma 1944. december 26-ig 628 s az előadásokat a hallgatók elegendő számmal látogatják. Román nemzetiségű hallgatók is iratkoztak be, de nagy részük az előadásoktól távol marad.

A tanárok csekély száma miatt egyre nyomatékosabb formában jelentkezik az a kívánság, hogy az egyetemen kívül állók kapcsolódjanak be az egyetem munkájába. Előbb az ifjúság nevében adtak be egy kérést Vescan Teofil ny. r. tanárrá leendő kinevezése tárgyában, majd december 15-i kelettel a Magyar Népi Szövetség kérte több név szerint is megnevezett egyénnek – közöttük – román nemzetiségűeknek is egyetemi tanári kinevezését.

A Tanács Vescan Teofilt, aki egyetemünkön az elméleti fizikai intézet tanársegéde volt, aki a bukaresti egyetemen már mint tanár működött, már előbb felkérte előadások tartására, ő azonban ezt a kérést elhárította.

A Magyar Népi Szövetség beadványára adott válaszában kifejtette a Tanács, hogy új egyetemi tanárok kinevezésének jelenleg jogi akadálya vannak. Ezenkívül a kinevezést szükségképpen tudományos rostának kell megelőznie. E nélkül, legfeljebb a II. félévre szóló előadói megbízást kaphatnak egyesek a közgazdaságtudományi karon, ahol a tanszékek csekély száma miatt ilyen megbízott előadók eddig is működtek.

Elhatározta a Tanács, hogy a dolgozók számára munkás főiskolai előadásokat tart, s a jog- és államtudományi kar tudományos segédszemélyzetének kérésére készséggel bocsátott termet rendelkezésre, hogy azokról a kérdésekről, melyek a körülöttünk forrongó világ előterében állanak, s helyi illetékes szakemberek a tudományos segéderők és a hallgatóság részére előadásokat tarthassanak. Ezeket az előadásokat a rendező tanársegédek főleg azért tartották szükségesnek, mert a könyvbeszerzés rendkívüli nehézségei miatt nincs meg a lehetőség közvetlen forrásokból szerezni tájékozódást.

Az egyetem legsúlyosabb problémája tehát a tanárhány. Rendkívül fontos, hogy mihelyt ennek a lehetősége meglesz, az eltávozott professzorok visszatérjenek. A Tanács már november 11-i ülésén kimondotta, hogy a visszatérni szándékozó professzornak meg kell önmagát vizsgálnia: 1.) vajjon megelőző ténykedése és politikai felfogása lehetővé teszi-e, hogy annak az egyetemnek a professzoraként szolgáljon, melynek működését a nemzetiségek egyenjogúságát valló demokrácia

tette lehetővé; 2.) hogy érez-e Erdéllyel és az erdélyi magyarsággal olyan lelki közösséget, hogy érték zúgolódás nélkül tud hozni szükség esetén áldozatokat is. Hangsúlyozta ugyanakkor a Tanács azt is, hogy esetleg nem tudja valamennyi jelentkező professzor szolgálatát igénybe venni.

A Tanács meggyőződése szerint ugyanis az egyetem a változott viszonyok között eredeti kereteiben nem tartható fenn. Kb. 52 tanszékkal rendelkező egyetem fenntartására gondol, melyhez a tanszékek az egyes karok közt a következőképpen oszlanának meg: a jog- és államtudományi kar 16, orvostudományi kar 12, bölcsészeti, nyelv- és történettudományi kar 16, matematikai és természettudományi kar 8, a közgazdaságtudományi kar 7.

Több ízben nyomatékosan hangsúlyozta az Egyetemi Tanács, hogy meggyőződése szerint Erdélyben szükség van román nyelvű egyetemre is, mert a demokrácia lényegét képező nemzetiségi egyenjogúság elve alapján mindkét nemzetiség fiatalainak biztosítani kell a lehetőséget, hogy saját anyanyelvükön végezhesék főiskolai tanulmányaikat. Nem volna tehát megoldás a magyar egyetemen néhány román nyelvű vagy a román egyetemen néhány magyar nyelvű tanszék felállítása, mert ez nem számol az ifjúság érdekeivel, s nem tesz eleget a nemzetiségi egyenjogúság követelményének. A magyar egyetem már azért sem lehet túlméretezett, mert a román egyetemnek a magyarral Erdélyben azonos keretek közt kell majd működnie.

Budapest felszabadulása után az egyetem egyik ott tartózkodó professzora megbízandó lenne, hogy juttassa el az egyetem valamennyi eltávozott professzorához azt a visszatérésre vonatkozó felhívást, melynek szövegét a Tanács már november 11-i ülésén megállapította, szólítsa fel őket a 3 napon belül való nyilatkozatra s ezeket a nyilatkozatokat összegyűjtve haladéknélküli küldje le az egyetem rektorához Kolozsvárra.

Fennforog annak lehetősége is, hogy az eltávozott professzorok egy része nem lesz kész visszajönni s a magyarországi egyetemeken fog keresni elhelyezkedést. Ezért kívánatos, hogy ott, ahol az erdélyi magyar egyetem érdeke az illető visszatérését szükségessé teszi, ne adassék meg részére a másutt való elhelyezkedés lehetősége.

A másik nagy nehézség, hogy az egyetemeknek a szükséges fedezet nem áll rendelkezésére. Az alkalmazottak december 31-ig megkapták illetményeiket, de 1945. január 1. után illetményeik biztosítva nincsenek. Teljességgel hiányzik a fedezet a klinikák fenntartására. A klinikáknak csak a fűtése napi 10.000 P fedezetet kíván. Az ellátás költségeit az ápolási díjak ismételt felemelésével sem sikerült biztosítani, s így az a veszély fenyeget, hogy a klinikák rövid időn belül kénytelenek lesznek beszüntetni működésüket.

Az egyetem személyi és dologi szükségleteinek kiutalása – úgy látszik – már az összeg nagysága miatt is nehézségekbe ütközik. Az Egyetemi Tanács azzal a gondolattal foglalkozik, hogy élesen elválasztja a klinikai szükségleteket az egyetem egyéb szükségleteitől. A klinikák Kolozsváron közoktatási funkciókat is végeznek s így kiadásuk tulajdonképpen nem közoktatásügyi, hanem közegészségügyi

588 Buza László

kiadások. Ezek a kiadások az összes egyetemi kiadásoknak kb. 2/3 részét teszik ki, mert ebbe a kategóriába tartoznak a klinikák dologi kiadásain kívül a klinikákon alkalmazott orvosok, ápolók és egyéb alkalmazottak illetményei is, sőt idetartozik a gazdasági hivatal alkalmazottai nagy részének illetménye is, mert a gazdasági hivatal munkájának igen nagy része szintén a klinikákkal kapcsolatos.

A pengő mai vásárló ereje mellett a fűtési idő alatt kb. havi 160.000 P volna szükséges a klinikák üzembe tartására, míg az egyetem egyéb munkájának tovább folytatására egyelőre kb. havi 700.000 P-vel megoldható lenne. Havi 400.000 P-ből nem volna persze fedezhető az egyetem összes alkalmazottainak a szakszervezet által megállapított illetménye s így a kérdés csak az alkalmazottak egy részének elbocsátásával vagy a kért illetmények bizonyos redukciójával volna megoldható. Ez utóbbit a professzorok önmagukra nézve készséggel vállalják.

Az egyetem állandó támadások középpontjában áll. Valószínű, hogy ezek a támadások nem fognak egyelőre megszűnni. Különösen számolni kell a román nacionalisták akciójával, akik az erdélyi magyar egyetem működését lehetetlenné óhajtának tenni. Minden jel arra mutat, hogy a nagyszebeni egyetem ezt az irányzatot szolgálja. Olyan információk is vannak ugyan, hogy a nagyszebeni egyetem professzorainak egy része demokratikus érzelmű s nem zárkóznak el a magyar egyetemmel való együttműködés elől. Közülük Petrovici professzor a kolozsvári Tanács egyes tagjai előtt október 16-án tett is ilyen kijelentést. November 20-án egyetemünk egyes professzorainak⁵⁸⁹ (nem a Tanácsnak) aláírásával meghívás ment a nagyszebeni egyetem demokrata érzelmű professzoraihoz, hogy az erdélyi egyetemi kérdés megbeszélése végett jöjjenek Kolozsvárra. Erre a meghívásra, melyet Kolozsvár román nemzetiségű polgármestere vitt le és kézbesített, mindmáig semminemű válasz nem érkezett.

A bukaresti „Curierul” című napilap 1944. december 15-i I. évf. 16. számában leközölte a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek egyetemünkhöz intézett szeptember 28-i rendeletét,⁵⁹⁰ s ennek kapcsán támadást intézett az egyetem ellen azt állítva, hogy a rendeletből kitűnőleg az egyetem a Horthy-kormányzat megbízásából maradt Kolozsváron s annak a szempontjait van hivatva szolgálni.

Erre a rendeletre kiterjeszkedett [sic!] az a bizottság is, melyet a Kolozsváron működő Legfőbb Tanácsadó Testület kérésére Kolozsvár román nemzetiségű főispánja⁵⁹¹ küldött ki bizonyos, az egyetemmel kapcsolatos kérdések kivizsgálására. A rektor a bizottság tagjainak előbb élőszóval, majd írásba foglalva megadta a szükséges felvilágosításokat s kifejtette előttük a rendelet kiadásának előzményeit s megvilágította tartalmának helyes értelmét.

Soksorosított gépirat. Az eredeti példányról (mely Csögör Lajos hagyatékából származik) készült másolat Vincze Gábor tulajdonában van.

589 Zolnai Béla, Várkonyi Hildebrand és Szabó T. Attila

590 Lásd a 3. sz. dokumentumot.

591 Feltehetően Vasile Pogăceanuról van szó. (1944. december közepéig Kolozsvár és Kolozs megye főispánja id. Teofil Vescan volt.)

23.
AZ ÉSZAK-ERDÉLYI ORSZÁGOS DEMOKRATA ARCVONAL PÁRTJAI
ÉS SZERVEZETEI ÁLTAL KIKÜLDÖTT JOGÜGYI BIZOTTSÁG
TANÁCSKOZÁSÁNAK HATÁROZATA AZ AKTUÁLIS PROBLÉMÁKRÓL

Kolozsvár, 1944. december 28.

Készült a Nemzeti Demokrata Arcvonal Jogügyi Bizottságnak Kolozsvárott, 1944. december 28-án reggel 9 órakor tartott üléséről, melyen jelen voltak Pojghi M.[iklós] a Kommunista Párt, dr. Pásztai G.[éza] a Szociáldemokrata Párt, dr. Bernád Á.[goston], a Magyar Népi Szövetség, dr. Neumann J.[enő] a Demokrata Zsidócsoporthoz és Belovai I.[stván] a Szakszervezeti Tanács kiküldötte.

Elnököl dr. Pásztai G., a jegyzőkönyvet vezeti Pojghi M.

Tekintettel a Központi Tanácsadó Testületnek 1944. december 7-i teljes ülésén hozott határozatára, a Jogügyi Bizottság vizsgálat alá vette az 1. sz. Jegyzőkönyvben megfogalmazott véleményeit, melyeket a következőképp módosított, illetve egészített ki:

I. A főhatalom

1.) Az a jogforrás, melyből Észak-Erdély lakosságának jogai és kötelességei származnak és amely ennek a területnek alkotmányos alapokmányát képezi: az 1944. szept. 12-án Moszkvában aláírt és egyrészt a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége, az Észak-Amerikai Egyesült államok és Nagy-Britannia, másrészt Románia között kötött fegyverszüneti szerződés.

2.) Az előző bekezdésben foglaltak folyamánként a Jogi Bizottság kifejezi ezt a véleményét, hogy [a] magyar államnak erre a területre és Észak-Erdély lakosságára gyakorolt felségjoga megszűnt.

3.) Eme területek fölött a felségjogot a fegyverszüneti egyezmény aláíróinak nevében, a Szövetségek Közi Ellenőrző Bizottság megbízása alapján a Szovjet katonai parancsnokság gyakorolja, meghatalmazottai útján.

II. A törvény

4.) Ezen a területen a jogfolytonosság alapján és a katonai parancsnokság kifejezett rendelkezése szerint a demokratizált magyar törvények alkalmazandók.

5.) A törvényhatósági, megyei és városi hatóságoknak mindama rendeletei, amelyek nem esnek az ő kifejezett jogkörükbe, de amelyek kibocsátása szükséges a meglévő törvényeknek és a rendeleteknek a demokratikus és antifasiszta elveikkel valamint a fegyverszüneti szerződés szövegével és szellemével való összhangba hozatalára, a következő formulának megfelelően alkotandók:

„Az illetékes katonai hatóságoktól kapott meghatalmazásunk alapján elrendeljük:....”

Az összes előző rendeletek, még ha nem is ilyen formában szerkesztettek, mint helyesen szerkesztettek tekinthetők.